

УДК 316.4

А. А. Ашурбеков
аспірант кафедри соціології та соціальної роботи
Класичного приватного університету

ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ ЯК ФАКТОР ЕЛЕКТОРАЛЬНОГО ВИБОРУ НА МІСЦЕВИХ ВИБОРАХ 2015 РОКУ (НА ПРИКЛАДІ МІСТА ЗАПОРІЖЖЯ)

Вибори до місцевих рад 2015 року стали ще одним випробуванням для країни на демократичність і відповідність вимогам, що були продиктовані Революцією Гідності. Перед цієї виборчою кампанією спостерігалися трансформації суспільної свідомості, а також самої політичної ментальності мешканців країни, передусім жителів Придніпровського регіону. Вивчення цих трансформацій в умовах перманентної політичної кризи має значну актуальність для соціологічної науки та загалом розвитку українського суспільства. Ці трансформації насамперед стосувалися очікувань від політичних лідерів і вимог до них. Але при цьому, незважаючи на всеукраїнські тенденції, мешканці цього регіону демонструють своєрідну консервативність у політичному виборі. Ті зміни, що відбулися під впливом Революції Гідності, тут мають своє окреме вираження.

Особливості політичної ментальності сучасної України викликають значний інтерес серед вітчизняних науковців і політичних експертів. Серед останніх досліджень, присвячених розв'язанню цієї проблеми, необхідно виокремити праці В. Дем'яненка [1], І. Патлах [2], Н. Каліної [3], де розглядаються проблеми ментальних характеристик і політичної свідомості всього українського народу [4], здійснюється аналіз національної ментальності як предмета етнополітичного дослідження [5] та висувається гіпотеза щодо аструктурної будови ментальності як політичного явища [6].

Окремі сторони політичної ментальності розглядаються через призму політичної свідомості українців. Варто зазначити, що характерною особливістю сучасної політичної свідомості громадян України, особливо молодих, є плюралізм їхніх політичних орієнтацій. Науковці виокремлюють чотири основних типи політичної свідомості: традиціоналістичну, соціал-демократичну, національно-демократичну й національно-радикальну. За даними соціологічних опитувань, найпоширенішим серед дорослих громадян, молоді є націонал-демократичний тип політичної свідомості. При цьому потрібно зауважити, що новизна, суперечливий характер розвитку процесів, які відбуваються зараз в Україні, непослідовність і нерішучість у реформуванні суспільства тих, хто стоїть при владі, зумовили появу не тільки позитивних явищ – розкріпачення масової свідомості, розхитування традиційних тоталітарних структур, політичних установ, а й негативних.

На сьогодні політична свідомість громадян України має характер розколеної. На її рівні та особливостях не можуть не позначитися кризові явища, що існують в економіці, соціальному житті.

Проте, незважаючи на достатньо велику кількість праць стосовно теоретичних аспектів вивчення політичної ментальності, у науковій літературі практично відсутні дослідження стосовно практичного впливу особливостей політичної ментальності на механізм електорального вибору й безпосередньо на якість політичних лідерів, які отримують владу в країні.

Ще однією особливістю є малодослідженість політичної ментальності окремих регіонів, при тому що в умовах сучасних суспільно-політичних процесів, спрямованих на децентралізацію, а також історичних особливостей розвитку України, саме регіональний аспект виходить на перший план.

Мета статті – схарактеризувати значення особливостей політичної ментальності для електоральної поведінки мешканців Придніпровського регіону.

Завданнями статті є аналіз особливостей електоральної поведінки мешканців Придніпровського регіону на прикла-

ді міста Запоріжжя в період місцевих виборів 2015 року та виокремлення специфічних рис політичної ментальності мешканців регіону, спираючись на результати цих місцевих виборів.

Найбільше виражається політична ментальність у періоді проведення виборів і революційних зворушень. Останні два роки в Україні мали вияви обидві ці явища. Починаючи з Революції Гідності й наступних за нею політичних трансформацій, можна було відслідковувати вияви політичної ментальності та її зміни під впливом домінуючих суспільних течій.

Ці трансформації торкнулися загалом сприйняття влади й політиків, змін у базових морально-етичних цінностях українців, а також безпосередньо змін щодо населення та його участі в електоральному процесі.

Безумовно, підвищилися вимоги до кандидатів і політичних сил стосовно дотримання свободи, гідності. Вплив ментальних особливостей, що відображують стиль життя й мешканців регіону, залишився на високому рівні.

Ця теза підтверджується дослідженням суспільної думки мешканців міста Запоріжжя, що було проведено напередодні виборів до місцевих рад. Дослідження проводилося 14 вересня 2015 року, метод опитування – формалізоване інтерв'ю, обсяг вибірки – 600 респондентів, максимальна похибка 2,5%. Звернімося до емпіричних даних (див. таблиця 1).

Таблиця 1

**Відповіді на запитання:
«На виборах до місцевих органів влади Ви будете
підтримувати представників яких політичних напрямків?»**

Представник політичного напрямку	%
Представників промислових підприємств	16,2
Представників Сил самооборони і «Євромайдану»	7,0
Представників провладних партій	1,7
Політиків, які вже були при владі	7,5
Представників опозиційних партій	13,2
Висуванців комуністів	8,0
Нових політичних лідерів	18,0
Незалежних кандидатів	15,2
Представників добровольчих батальйонів (військових)	5,5
Волонтерів	3,2
Представник іншого напрямку	15,7

Сума відповідей перевищує 100%, тому що респонденту можна було обирати кілька відповідей.

Результати дослідження виявляють три основні лінії в політичному запиті запоріжців:

1. Належність до промислових підприємств та опозиційних партій (близько третини респондентів назвали саме ці відповіді).

2. Запит на нові обличчя й незалежних кандидатів (більше ніж третина опитаних).

3. Представники так званого «майданного» сектора» (кожний шостий респондент).

Тобто з погляду актуальності образів політичних лідерів і партій домінує відповідність представників політичної сфери структурі життя населення, зокрема належності до промисловості. Варто зазначити, що сьогоденні опозиційні сили в Україні також більшою мірою позиціонують себе як представники промисловості й робочого класу.

При цьому також спостерігався суттєвий запит на зміни. Дискредитація себе політичними гравцями зумовлює постійно наявну нішу нових політичних лідерів, котрі незалежні від минулої та сучасної влади. Підтвердження цієї думки міститься в емпіричних даних (див. таблицю 2).

Варто виділити вікові особливості запиту на політичних лідерів. Найбільше ядро «консерваторів» зосереджено у вікових групах старше за 55 років. Саме ця категорія населен-

ня більшою мірою підтримує промисловців, опозиціонерів і політичних лідерів, які вже були при владі.

За своїми політичними запитами молодь суттєво відрізняється від генеральної сукупності. Варто підкреслити, що у віковій групі 18–24 років найбільшим попитом користуються незалежні кандидати, нові політичні лідери й частково представники «майдану».

Результати дослідження засвідчують, що в недалекому майбутньому можливі окремі трансформації політичної мен-

Таблиця 2

Підтримка представників політичних напрямів серед представників різних вікових груп (у % до кількості опитаних цього віку)

Представник політичного напрямку/вік	18-24 років	25-34 років	35-44 років	45-54 років	55-64 років	65 років і старше	Усього
Представників промислових підприємств	3,4	14,8	19,2	11,4	32,1	16,9	16,2
Представників Сил самооборони і «Свромайдану»	15,5	9,9	6,8	4,3	1,9	3,1	7,0
Представників провладних партій	0,0	3,7	0,0	4,3	1,9	0,0	1,7
Політиків, які вже були при владі	3,4	3,7	12,3	10,0	9,4	6,2	7,5
Представників опозиційних партій	5,2	9,9	6,8	25,7	17,0	15,4	13,2
Висуванців комуністів	0,0	0,0	1,4	2,9	11,3	35,4	8,0
Нових політичних лідерів	25,9	19,8	23,3	22,9	7,5	6,2	18,0
Незалежних кандидатів	27,6	22,2	12,3	12,9	9,4	6,2	15,2
Представників добровольчих батальйонів (військових)	6,9	3,7	9,6	7,1	1,9	3,1	5,5
Волонтерів	1,7	4,9	4,1	4,3	1,9	1,5	3,2
Інша відповідь	19,0	13,6	19,2	8,6	17,0	18,5	15,7

Таблиця 3

Відповіді на запитання: «Як ви ставитеся до подій на Євромайдані?» (у % до кількості опитаних)

Ставлення	%
Підтримував раніше, підтримую й тепер	21,6
Раніше підтримував, а зараз ні	19,1
Не підтримував ні раніше, ні тепер	46,9
Важко відповісти	12,4

Таблиця 5

Характеристика населення регіону загалом

Якість/ступінь її наявності	Так	Скоріше так	Скоріше ні	Ні	Важко відповісти
Патріотизм	40,5	43,8	5,2	5,2	5,2
Почуття власної гідності	31,3	33,8	12,2	13,9	8,7
Відповідальність	23,9	34,6	18,4	9,2	13,9
Порядність	23,4	36,6	15,9	11,2	12,9
Справедливість	22,9	27,4	16	12	21,7
Чесність	21,9	28,2	16,7	14	19,2

Таблиця 4

Характеристика представників влади та політичних діячів

Якість/ступінь її наявності	Так	Скоріше так	Скоріше ні	Ні	Важко відповісти
Патріотизм	10,3	20,4	24,1	39,7	5,5
Почуття власної гідності	23,4	21,9	12,6	33,2	9,0
Відповідальність	5,5	9,0	23,1	57,4	5,0
Порядність	5,0	5,8	21,6	63,1	4,5
Справедливість	4,5	6,5	19,8	63,8	5,3
Чесність	4,8	3,8	17,1	68,8	5,5

Таблиця 6

Відповіді на запитання: «Що головне в рисах кандидата, якого б Ви підтримали?» (у % до кількості опитаних)

Риси, що повинні бути притаманні кандидату	%
Головне – порядність людини	18,1
Насамперед важливі політичні погляди та ідеї кандидата	9,8
Найважливіше – професійний підхід кандидата до вирішення проблем	26,9
Важливіше, щоб кандидат дбав про людей	41,2
Інше	4,0

Таблиця 7

Ставлення до рис кандидатів серед представників різних вікових груп (у % до кількості опитаних цього віку)

Риси політиків/ вікова група	18-24 років	25-34 років	35-44 років	45-54 років	55-64 років	65 років і старші	Усього
Головне – порядність людини	8,6	26	14,3	22,4	21,6	12,9	17,9
Насамперед важливі політичні погляди та ідеї кандидата	8,6	14,3	10	7,5	9,8	8,1	9,9
Найважливіше – професійний підхід кандидата до вирішення проблем	43,1	32,5	17,1	23,9	21,6	24,2	27
Важливіше, щоб кандидат дбав про людей	37,9	24,7	52,9	41,8	45,1	48,4	41,3
Інше	1,7	2,6	5,7	4,5	2,0	6,5	3,9

Таблиця 8
Відповіді на запитання:
«Ким Ви вважаєте більшість депутатів?»

Сприйняття депутатів	%
Політичними лідерами	4,2
Представниками еліти	8,2
Політичними адміністраторами	1,0
Представниками населення	3,2
Людьми, які хочуть влади	26,9
Людьми, які мають на меті у владі особисті вигоди	53,5
Представниками олігархів	31,8
Представниками злочинності	19,4
Інше	5,5
Важко відповісти	3,0

тальності серед мешканців Запоріжжя та загалом Придніпровського регіону. Носіями цих змін стане молоде покоління, зокрема ті люди, яким зараз 18 років і молодше.

Однією з основних причин цих змін є відмінність способу життя, зайнятості й виховання між поколінням до 24–35 років і поколінням старшим за 55 років. У професійному розрізі молодь більше задіяна у сфері обслуговування, приватному бізнесі та сфері творчих професій.

При цьому політичні лідери епохи Революції Гідності швидко втрачають довіру й популярність серед населення. Тенденції, які демонструє Придніпровський регіон, свідчать, що саме тут циркуляція еліт починає суттєво набирати обороти.

Результати виборів виявляють оновлення складу місцевих рад різного рівня, але в суспільно-політичному значенні вони свідчать про поступовий прихід контр-еліт (за теорією В. Паретто) і наявність певних реакційних процесів, це засвідчують і окремі результати проведеного дослідження (див. таблицю 3).

Кожен п'ятий опитаний, який раніше підтримував Євромайдан, на сьогодні посідає протилежну позицію. У період революційних перетворень ставлення «за/проти» Євромайдану було однакове з невеликим домінуванням прихильників зміни режиму. Сьогоднішня ситуація показує суттєве зменшення прихильників Революції Гідності.

Ці трансформації будуть посилювати своє вираження вже найближчим часом.

Стосовно вияву політичної ментальності в сучасних виборах варто зупинитися на якісному складі обраних рад. Якісний склад місцевих рад показує достовірність і актуальність проведених досліджень. Так, на прикладі Запорізької міської ради можна констатувати, що більшість депутатів є саме представниками промисловості й висуваннями політичних сил з опозиційною риторикою (основна частина висуванці «Опозиційного блоку», партій «Нова політика», «Наш край»)[7].

При цьому саме ставлення до політиків у мешканців регіону є негативним. Такі тенденції характеризувалися часами «режиму» В. Януковича, аналогічні тенденції спостерігаються й сьогодні. Це ще один маркер того, що системних змін у політичній реальності регіону не відбулося. Але в цьому матеріалі фокус аналізу більшою мірою спрямований на відповідність політичних гравців суспільному запиту та механізмам, які впливають на політичний вибір населення Придніпровського регіону.

Виокремлюючи деякі характеристики політичної ментальності мешканців Придніпровського регіону, потрібно виділити рису скептичного ставлення до представників влади й політичних діячів. Ця особливість не нова для українського суспільства. Проте під час аналізу оцінок респондентами тих чи інших рис представників влади та безпосередньо самих опитаних просліджується наявність прірви між владою й населенням.

Оцінюючи наявність основних моральних і суспільно-важливих рис у представників влади (без урахування по-

літичної належності), респонденти зазначають відсутність у політиків таких рис, як патріотизм, справедливість, чесність, порядність, відповідальність і почуття особистої гідності (див. таблицю 4).

На противагу цьому, оцінюючи загалом населення регіону, респонденти більшою мірою наділяють його позитивними рисами (див. таблицю 5).

Серед рис, які повинні бути притаманні кандидату, щоб здобути симпатії виборців, населення відзначає чесність, порядність, професійний підхід до вирішення проблем і піклування про людей. Розподіл відповідей на ці питання чітко засвідчує іншу особливість політичної ментальності мешканців регіону – патерналізм і перенесення вирішення особистих проблем на представників влади й політиків (див. таблицю 6).

При цьому серед вікових категорій ці очікування мають різний характер (див. таблицю 7).

Молодь і люди середнього віку більше орієнтовані на професійні якості кандидатів і менше їх хвилює порядність політика.

Варто акцентувати увагу на тому, що, попри поширену думку, що молодь більше орієнтована на себе під час вирішення проблем, результати дослідження показують відсутність суттєвих відмінностей між молоддю та іншими віковими групами стосовно номінації «піклування політика про людей».

Ця тенденція свідчить про те, що, незважаючи на трансформацію політичної ментальності населення в бік посилення раціональних і прагматичних складових, патерналізм зі всіма його позитивними й негативними наслідками буде впливати на політичний вибір населення й у майбутньому.

Негативне ставлення до влади виявляється в загальному сприйнятті політиків і владних діячів. Відповідаючи на питання «Ким Ви вважаєте більшість депутатів?», респонденти відзначали саме негативні номінації (див. таблицю 8).

Більше ніж кожний другий вважає, що депутати – це люди, які мають на меті у владі особисті вигоди, кожний третій підкреслив, що вони є висуваннями олігархів, кожний четвертий – що це люди, основною метою яких є отримання влади.

Результати дослідження виявляють серйозні трансформації в політичній ментальності українців під впливом Революції Гідності й суспільно-політичних процесів після її закінчення. На фоні загальнодержавних змін є окремі особливості протікання цих трансформацій на регіональному рівні. Аналіз свідчить про те, що зміни політичної ментальності мешканців Придніпровського регіону мають конкретні вияви, а саме:

1. Орієнтованість на консервативні цінності серед людей середнього та похилого віку, що виявляється в підтримці промисловців, досвідчених політиків, політичних партій і кандидатів, які відстоюють принципи стабільності й соціально-економічного зростання.

2. Окремі зрушення серед молоді в бік запиту на нові обличчя та незалежних кандидатів, орієнтованість більшою мірою на цінності Революції Гідності.

3. Відносна реакційність та інертність населення в аспекті політичної культури. Незважаючи на значний сплеск громадської політичної активності, а також руйнування стереотипів вибору під впливом Революції Гідності, населення Придніпровського регіону вже сьогодні (тільки через два роки після Революції Гідності) демонструє дрейфування до політичних цінностей періоду до 2014 року.

Література

1. Дем'яненко В. Ментальні характеристики політичної свідомості українців / В. Дем'яненко // Людина і політика. – 2002. – № 1. – С. 93–100.
2. Патлах І.М. Міждисциплінарна модель дослідження дискурсів національного менталітету / І.М. Патлах // Людина і політика. – 2002. – № 1. – С. 54–63.
3. Калина Н.Ф. Политическая ментальность: структура или ризома? / Н.Ф. Калина // Наукові студії із соціальної та політичної психології. – К., 1999. – С. 42–49.

4. Калина Н.Ф. Лики ментальности и поле политики / Н.Ф. Калина, Е.В. Черный, А.Д. Шоркин. – К. : Агрпромиздат Украины, 1999. – 332 с.

5. Мостовая И.В. Архетипы и ориентиры российской ментальности / И.В. Мостовая, А.П. Скорик // Полис. – 1995. – № 4. – С. 70–74.

6. Рубан А.О. Теоретико-методологічні основи формування української ментальності в контексті історико-філософського аналізу / А.О. Рубан [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_40/Ruban.htm.

7. Результати місцевих виборів 2015 року по м. Запоріжжя [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.cvk.gov.ua/wvm2015/pvm057pid112=30pid102=10949pf7691=10949pt001f01=100rej=0pt00_t001f01=100.html.

Анотація

Ашурбеков А. А. Особливості політичної ментальності як фактор електорального вибору на місцевих виборах 2015 року (на прикладі міста Запоріжжя). – Стаття.

Вибори до місцевих рад 2015 року стали ще одним випробуванням для країни на демократичність і відповідність вимогам, що були продиктовані Революцією Гідності. У статті подаються системний аналіз трансформацій політичної ментальності мешканців Придніпровського регіону, а також вияви особливостей ментальності під час місцевих виборів 2015 року та їхній вплив на результати виборчої кампанії. Акцентується увага на відмінності політичної ментальності мешканців Придніпровського регіону від загальноукраїнської. Робиться висновок, що на сьогодні в політичній ментальності населення Придніпровського регіону домінують три основні тенденції:

1. Орієнтованість на консервативні цінності.

2. Окремі зрушення серед молоді в бік запиту на нові обличчя у владі й підтримку незалежних кандидатів; орієнтованість більшою мірою на цінності Революції Гідності.

3. Загальна інертність населення в політичній сфері.

Ключові слова: політична ментальність, Придніпровський регіон, місцеві вибори 2015 року.

Анотация

Ашурбеков А. А. Особенности политической ментальности как фактор электорального выбора на местных выборах 2015 года (на примере города Запорожье). – Статья.

Выборы в местные советы 2015 года стали еще одним испытанием для страны на демократичность и соответствие требованиям, которые были продиктованы Революцией Достоинства. В статье подаются системный анализ трансформаций политической ментальности жителей Приднепровского регион, а также проявления особенностей ментальности во время местных выборов 2015 года и их влияние на результаты избирательной кампании. Акцентируются различия политической ментальности жителей Приднепровского региона от общеукраинских данных. На сегодняшний день в политической ментальности населения Приднепровского региона доминируют три основные тенденции:

1. Относительная ориентированность на консервативные ценности.

2. Отдельные сдвиги среди молодежи в сторону запроса на новые лица и независимых кандидатов, ориентированность в большей степени на ценности революции достоинства.

3. Общая инертность населения в аспекте политической культуры.

Ключевые слова: политическая ментальность, Приднепровский регион, местные выборы 2015 года.

Summary

Ashurbekov A. A. Features of political mentality as a factor in electoral choice at the local elections in 2015 (the example of the city of Zaporozhye). – Article.

Elections to local councils in 2015 were another test for the country's democracy and compliance with the requirements that have been dictated by the revolution of dignity. The material is fed a systematic analysis of the political transformation of the mentality of the inhabitants of the region Pridneprovsk and displays features of the mentality of the local elections in 2015 and their impact on the results of the election campaign. The article emphasizes the differences of political mentality of the inhabitants of the region from the all-Ukrainian Dnieper. In today's political mentality of the population Dnieper region is dominated by three main trends:

1. Static focus on conservative values.

2. The individual changes among the youth towards a request for new faces and independent candidates focus more on the value of the dignity of the revolution.

3. The total inertia of the population in terms of political culture.

Key words: political mentality, Pridneprovsky region, local elections 2015.